

De Arubaanse literatuur is niet van gisteren
Het continuüm van Arubaan naar Euro-creool
Arubaanse literatuur in de diaspora

“Hij is op het eiland geboren, maar heeft lange tijd in Europa gewoond, zodat hij nu twintig jaar ten achter leeft.” (Tip Marugg: Weekendpelgrimage 1958, 1981, p. 12)

Laat ik beginnen met een kleine persoonlijke anekdote. Toen ik in 1988 na vier jaar Suriname en dertien jaar les geven op Aruba, tijdelijk naar Nederland vertrok om te studeren en te promoveren, vroeg ik om detachering of uitzending vanuit Aruba, zoals dat de algemeen gevolgde praktijk was van docenten die tijdelijk vanuit Nederland naar de Antillen en Aruba trokken. Maar die omkering van het gebruikelijke bleek helemaal niet mogelijk. Er was geen sprake van wederkerigheid. Uitzending was alleen vanuit Nederland naar Aruba mogelijk; niet omgekeerd.

Bestaat er in de literaire relatie tussen Aruba en Nederland die wederkerigheid wel? Met andere woorden: zouden we een spiegelconstructie kunnen creëren tussen de literatuur van het Caribische gebied en die van Europa. Nogmaals met andere woorden: bestaat er naast een lokale Caribische literatuur ook een Euro-Caribische literatuur? Is die Euro-Caribische literatuur zodanig in het Nederlandse literatuur geïntegreerd dat ze een deel is gaan uitmaken van de hoofdstroom van de Europees-Nederlandse literatuur?

De nieuwe achtdelige Nederlandse literatuurgeschiedenis is een intramurale literatuurgeschiedenis. Dat betekent dat alleen de Nederlandstalige literatuur van Nederland en Vlaanderen bestudeerd en beschreven wordt en niet de literatuur buitengaats, zoals de Nederlands-Indische literatuur, de Nederlandstalige literatuur die verschenen is in Zuid-Afrika en in de voormalige Belgische Congo, Suriname, de Antillen en Aruba in hun eigen territorium. Auteurs uit deze landen komen alleen voor opname in aanmerking voor zover ze een rol in het Nederlandse literaire circuit gespeeld hebben. In het laatste deel over de moderne Nederlandse literatuur van 1945 tot 2005, *Nog altijd vogels die nesten beginnen*, onder redactie van de Vlaming Hugo Brems, worden de volgende Antilliaanse auteurs genoemd of kort besproken: Cola Debrot, Luc Tournier, Oda Blinder, Charles Corsen, Pierre Lauffer, Boeli van Leeuwen, Tip Marugg en Frank Martinus Arion, niemand van Aruba. Volgens de nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis zijn er geen Arubaanse schrijvers die enige rol in het Nederlandse literaire circuit gespeeld hebben of spelen.

In het verleden heb ik onderscheid gemaakt tussen Nederlands-Caribische en Caribisch-Nederlandse literatuur. De Caribisch-Nederlandse literatuur is de Nederlandstalige literatuur die door Nederlandse of Vlaamse – Europese – auteurs geschreven is over het Caribische gebied; de Nederlands-Caribische literatuur is dan omgekeerd onderdeel van de veeltalige Caribische literatuur, in casu dus de in het Nederlands geschreven en gepubliceerde literatuur door Caribische auteurs. Uitgaande van een auteurscriterium onderscheiden we dus Nederlandse auteurs en Caribische auteurs. We onderscheiden bovendien Nederlandse auteurs in Nederland en Nederlandse auteurs in het Caribische gebied (Nederlandse passanten). Kunnen en moeten we zo ook parallel hieraan ook onderscheid maken tussen Caribische auteurs in het Caribische gebied (de geboren en getogen blijvers) en Caribische auteurs in Nederland / Europa (Caribische passanten). Is het met de toenemende migratie van de Antillen naar Nederland – 130.000 Antillianen; 20.000 Arubanen - zinvol om de Nederlands Caribische literatuur op te splitsen in een literatuur van blijvers en een literatuur van migranten. Is er ter motivatie van deze opsplitsing sprake van andere posities tussen auteurs en lezers, tussen tekst en context?

Ik zal me om het terrein een beetje overzichtelijk te houden beperken tot de literatuur van Aruba en dus spreken van een Arubaanse literatuur op Aruba en een Europees-Arubaanse literatuur die vooral geproduceerd, gedistribueerd en geconsumeerd wordt in Nederland. De vraag daarbij is dus of die Europees-Arubaanse literatuur nog wel bij Aruba hoort of intussen zo vernederlandst is dat ze onderdeel is geworden van de Nederlandse literatuur en zo Arubaans-Nederlandse literatuur geworden is?

In de Nederlands-Surinaamse literatuur viel in de jaren zeventig en daarna wel degelijk een verschil te constateren tussen de in Nederland wonende schrijvers en degenen die voor en na de onafhankelijkheid in 1975 in het land gebleven waren. Denk alleen maar aan de werken van Bea Vianen, Edgar Cairo, vroeg werk van Astrid Roemer en zelfs de spin Anansi die als moderne allochtoon geconfronteerd werd met de minderheden problematiek in het land van aankomst.

We betreden het glibberige pad van de definities, waarop al decennia lang allerlei critici en literaire historici flink zijn uitgegleden. Maar ik wil dit post koloniale spelletje met alle risico's toch maar spelen.

Volgens de nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis zijn er zoals we zagen geen Arubaanse schrijvers die enige rol in het Nederlandse literaire circuit gespeeld hebben of spelen. Zijn er op Aruba wel schrijvers?

Toen ik een paar weken geleden aankwam op Schiphol, vond ik het land heel anders dan Curaçao en Aruba, maar gelukkig wonen er ruim driehonderd duizend Surinamers en meer dan honderdduizend Antillianen: "Dus hield ik de moed erin." Ik reisde door een land dat de Spaanse vriendin van mijn oudste zoon eens kort maar krachtig karakteriseerde met het statement: "Vlak, vlak, vlak. Koeien, koeien, koeien" en kwam in Almere waar ik in de plaatselijke MacDonald aan de spierwitte serveerster Chelsey vroeg of er ook schrijvers in Almere woonden. Ze dacht even na en zei van niet. Toen, even later, "O ja, ik ken een meneer Hamburger, maar die schrijft volgens mij geen boeken." Helemaal waar was dat niet, want Almere heeft Quito Nicolaas, die weliswaar op Aruba is geboren, maar al decennia in de stad woont en boeken schrijft." Na dit korte maar volgens mij voldoende representatieve empirische onderzoek moet ik dus constateren dat er in Almere geen autochtone literatuur bestaat. Quito Nicolaas kan dus vrijelijk beweren: Ik ben de Almeriaanse literatuur – zo hij die pretentie zou willen hebben. Onzin? Ja, natuurlijk, maar

Een poosje geleden kocht ik op Curaçao een interessant boek van de bekroonde reisschrijver Dylan van Eijkeren: *Witboi* (2006) waarin de reis naar De West die W.F. Hermans in het onlangs als deel 11 van het VW herdrukte *De laatste resten tropisch Nederland* beschreven wordt, in 2005 dunnetjes over doet. Na Suriname trekt Dylan naar Curaçao, waar hij constateert dat dit eiland heel anders is dan het net verlaten Suriname: "Wel wonen er vijftienduizend Surinamers, dus houd ik de moed erin." (p. 87) Dan naar Aruba, waar hij in het restaurant de Oude Molen koffie drinkt met de volgens zijn herhaaldelijke beweringen beeldschone Marion Pauw die de thriller *Drift* geschreven heeft over onder meer een variatie op de verdwijning van Nathalee Holloway. Hij vraagt aan Lientje, de 'gitzwarte' (dat moet er altijd even bij als iemand niet spierwit is) serveerster of er schrijvers zijn op Aruba. Ik zal jullie de dialoog niet besparen. Marion Pauw heeft zeven jaar op Curaçao gewoond en een jaar op Aruba. Ik citeer, met genoegen:

“Lientje,” zegt Marion tegen de gitzwarte serveerster, “zijn er schrijvers op Aruba?” Lientje denkt na, grijpt zich even aan het bartafeltje vast, zucht en zegt: “Nee. Nou ja, eentje, maar die schrijft kinderboeken.” Marion: “Ik ben de literatuur op Aruba.” Helemaal waar is dat niet; Aruba heeft Jacques Thönissen, die weliswaar in Nederland is geboren maar al decennia op het eiland woont en boeken schrijft.” (p. 131)

Tot zover dit volgens de achterflap vrolijke en opzienbarende bij De Geus gepubliceerde reisboek over de voormalige Nederlandse koloniën in de West. Ik dank jullie hartelijk voor jullie aandacht tot nu toe, maar we moeten weer naar huis, want er is dus geen literatuur van Arubanen in Nederland noch op Aruba. De nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis en de persoon die de literatuur op Aruba ‘is’ hebben het zelf beweerd.

Aruba in zevenmijlslaarzen

Tot 1948 werden de eilanden aangeduid als de Kolonie Curaçao en onderhoorigheden tot het einde van de 18e eeuw was het Europeanen op enkele gezagsdragers na verboden zich op het eiland Aruba te vestigen. Tot het midden van de 19^e eeuw was de Indiaan dominant op het eiland. Aan het einde van de 19^e eeuw woonden er nog geen 10.000 mensen op het eiland die leefden van wat landbouw, visserij en handel.

1 Oratuur

Spreeken over de literatuur in dit soort contreien moeten we ons wel degelijk bewust zijn dat er voor en na de letters ook al literatuur was, die we meestal met oratuur aanduiden. Zo kent Aruba een oud rijmpje over een speciaal soort kikvors, de dori, zijn nieuwjaarslied Dande en de liederen rond San Juan op 24 juni, de dera gai liederen, de tambu rond de jaarwisseling en de Compa Nanzi verhalen.

Volgens de Antilliaanse auteur Cola Debrot zou het bekende rijmpje 'dori dori mako' al van de voor-Columbiaanse tijden dateren, een veronderstelling die hij deed in zijn artikel 'Verworvenheden en leemten van de Antilliaanse literatuur' (1977). Hij schreef daarin: "Algemeen bekend zijn de rijmregels die de Arubaan in momenten van spanning, maar soms ook zonder aanwijsbare aanleiding, voor zich uit prevelt: 'Mako mako dori, si mi muri ken ta derami? / Ami ami ami / Mako mako dori, si mi muri ken ta yorami? / Ami ami ami'."

Een andere traditionele orale vorm is het Dera Gai-lied dat ter gelegenheid van het San Juan feest op 24 juni op Aruba gespeeld, gedanst en gezongen wordt. De woorden liggen hier vast en kennen geen variatie. Daarom kunnen we misschien beter spreken van auratuur: een tekst die geschreven is en vastligt, maar die uitsluitend mondeling gepresenteerd wordt. Alle nadruk ligt hierbij op de voordracht want de inhoud is immers bekend.

Oorspronkelijk zou als offer een haan in de cunucu begraven zijn. Dat werd later geïnterpreteerd in christelijk zin: de haan die driemaal kraaide toen Petrus zijn Meester verloochende.

2 Literatuur

De geschiedenis van de geschreven poëzie van Aruba gaat terug tot het begin van de twintigste eeuw, toen Frederik J.C. Beaujon (1880-1920) schoolschriften volschreef met gedichten in het Papiamentu, Spaans en Engels. Al in 1907 maakte hij een eigen 'Atardi' in elf kwatrijnen, vervaardigde hij persoonlijke gedichten over zichzelf en zijn familie en beschreef hij zijn woonplaats San Nicolas. Bovendien vertaalde hij in 1918 Lord Byron's beroemde gedicht 'The Prisoner of Chillon' tot 'E Prisonero di Chillon' en wijdde hij een Papiamentstalig lofdicht aan

de grote Engelse romantische dichter. Dat maakt hem zo niet tot de vader dan toch wel tot de pionier van de Arubaanse poëzie.

De geschreven poëzie van Aruba is multilinguaal, zo niet bij elke individuele dichter zoals we bij pionier Frederik Beaujon al zagen, dan toch in zijn algemeenheid. Na Frederik Beaujon verhief de op Curaçao geboren, maar met Aruba vergroeide Emilio Lopez Henriquez (1884-1967) zijn stem in het Spaans. Zijn zoon Bob Lopez Henriquez zou in 1977, ter gelegenheid van de herdenking van de tiende sterfdag van zijn vader, een keuze uit de gedichten onder de titel 'Recordatorio' publiceren. Het betreft veelal gelegenheidspoëzie en gedichten die aan vrienden werden opgedragen zoals dat in de toenmalige literaire kringen usance was. Naast alle Spaanstalige poëzie vinden we het Papiamentstalige 'Mainta' dat gedateerd werd in 1906. Emilio Lopez Henriquez bewoog zich onder meer in de kringen van de in 1937 opgerichte Sociedad Bolivariana de Aruba. Daar ontmoette hij zonder twijfel zijn kunstbroeders José Ramón Vicioso (1902-1989) en Eduardo Curet (1916-1995) die het Spaans van hun land van herkomst, de Republica Dominicana, bleven gebruiken, ook en met name in hun poëzie die Aruba tot onderwerp had. Niet de papieren publicaties maakten deze dichters bekend, maar de talrijke voordrachten waarmee ze bij allerlei soortige gelegenheden acte de presence gaven. Deze poëten waren dichters van de declamatie, waardoor ze eerder tot de auratuur dan tot de pure literatuur gerekend dienen te worden.

Na en naast het Spaans werd en wordt er op ons eiland bij tijd en wijle van het Nederlands gebruik gemaakt door auteurs die zich in de eerste helft van de 20e eeuw bewogen in de sfeer van de holandisashon onder invloed van de moderne Nederlandse ethische politiek die de kolonie wilde verhollandsen, zoals bijvoorbeeld door de activiteiten van het Algemeen Nederlands Verbond. In 1932 publiceerde H.E. Lampe (1884-1953) zijn bekend geworden mémoires Aruba, voorheen en thans. Onderwijzeres Laura Wernet-Paskel (1911-1962) schreef in 1944 Ons eilandje Aruba, waarin ze haar herinneringen aan het Aruba van haar jeugd vastlegde. Ook W.F.M. Lampe (1896-1973) zou zich in het Nederlands In de schaduw van de gouverneurs (1968) en Buiten de schaduw van de gouverneurs (1971) aan zijn mémoires wijden. Van J.K.Z. Lampe (1851-1955) verschenen posthuum in 1956 de door zijn broer verzamelde Gedichten, ook al in het Nederlands. Deze gedichten zijn geheel in de vergetelheid geraakt en in feite is dat ook niet erg, want voor moderne tijden en maatstaven is de literaire waarde van deze gelegenheidspoëzie niet wezenlijk.

Het eiland Aruba en de Arubaan mogen veeltalig zijn, het enige als onvervreemdbaar eigen gevoelde dichterlijke voertuig van de Arubaanse dichter is zijn Papiamento. Een Arubaan zal bij gelegenheid zijn emoties uitzingen in de vertolking van Spaanse liederen, somtijds het internationale Engels gebruiken of het zakelijke Nederlands, maar de eigenlijke uitingsvorm van de Arubaan ligt in het Papiamento.

De literatuur van Aruba mag dan niet van gisteren zijn van eergisteren is ze evenmin. Als literatuur van enige omvang en als constante stroom van gepubliceerde werken ontwikkelde ze zich pas na WO II en nog recenter.

In De navelstreng van mijn taal; Poesia bibo di Aruba (1992) brengt Anton Claassen enige chronologisch geordende generaties in de poëtische ontwikkeling van Aruba aan. Hij onderscheidt daarbij decenniegewijs de veertigers, vijftigers, zestigers en zeventigers. Hoewel zijn werkwijze zeker verhelderend is voor een eerste ordeningsvoorstel van onze nog jonge poëzie, wil ik enigszins anders te werk gaan. Stapje voor stapje zullen we inzicht moeten

krijgen in de ontwikkelingsgang van onze literatuurgeschiedenis. Ik beschrijf daartoe enkele thematische tendensen in de poëzie van Aruba.

3 Romantiserend Indianisme

Hubert Booi (1919) rekenen we met Ernesto E. Rosenstand (1931) tot de 'literatura indianista', een term die we ontleen aan Henry Habibe die neerkomt op de identificatie met de Indiaan. (*Watapana* II-8, maart 1970: 4-7) Het bekende gedicht 'E ultimo Caribe' is daarvan een mooi voorbeeld:

"Historia sí ta conta di un lamá gloryoso
Nos gran lamá CARIBE, bao cielo tropical,
Henrencia inborabel di guereronan famoso,
Cu a larga pa recuerdo, nan number inmortal."

Het Arubaanse indianisme kent drie fasen: rond 1954, het jaar van de autonomie van de Antillen met het nieuwe Statuut voor het Koninkrijk, rond en na 30 mei 1969 toen Curaçao teruggreep op zijn zwarte roots beleden de Arubaanse schrijvers hun rode roots, en rond 1986 met verkrijgen van de status aparte.

Ook Ernesto Rosenstand begon zijn schrijverscarrière in de sfeer van het Indianisme. Zijn *Kuentanan Rubiano* (1961) past geheel in het romantische indianismo. Rosenstand schetst er een pre-koloniaal Indiaans paradijs: het prachtige eiland in de schitterende zee; de harmonie van de mens met de natuur die voedsel in overvloed levert; het vreedzame door niets gestoorde leven. In zijn toneelstuk *Macuarima: historia o leyenda?* (1971) beschrijft Rosenstand dezelfde confrontatie van de Indianen met de Spanjaarden. Aanvankelijk leven de Indianen onder leiding van cacique Macuarima in voorspoed en geluk. Dan verschijnen op 18 augustus 1499 de Spaanse conquistadores onder leiding van Olonso de Ojeda. Deze plant vlag en kruis en neemt het eiland voor zijn vorsten in bezit. Ze nemen Balashi en Butucu gevangen, waarna de eerste vertelt dat er bij Bushiribana veel goud gevonden wordt. In een felle discussie verdedigt Macuarima zijn rechten op het eiland, maar het is tevergeefs. Hij zal liever sterven dan buigen voor de wil van de kolonisten en wordt 'geofferd op het altaar van de cultuur'. Ook de musical *Wadirikiri* (1975) past in de stroming van het Indianisme. Ze bezingt in poëtische taal de liefde van de dochter van cacique Macuarima en diens vrouw Kumana voor de van de overwal afkomstige Pluma Blanco (Witte Veder).

Wadirikiri, prinses van Ora Ubao

"Semper ku tin Rubiano
sanguer indjan lo kore
dor di benanan sano
pa forma un pueblo nobo"

"No tin nada mas tristu
k'un pueblo sin pasado ... p'esei"

Tene mi man i bini
drenta un mundo ku a pasa
mira un rasa k'a muri
mira un rasa nos a mata"

Philomena Wong geeft met haar lange epische gedicht *Na caminda pa independencia* (1986) een historische schets van de strijd om de status aparte met een duidelijke boodschap van integratie. In dit gedicht is alleen maar even van literatuur indianista sprake als er gesproken wordt over het pre-columbiaanse Aruba. Maar direct daarop wordt het ontstaan van een multiculturele samenleving benadrukt, die aanvankelijk echter nog wel segregatie kent door de opstelling van de kolonisator die een verdeel-en-heers-politiek voert en die een ontwikkeling alleen ten dienste van de elite voorstaat. Na de hoogtepunten van de strijd om de status aparte wordt tenslotte een nieuwe toekomst benadrukt van het nieuwe multi-rationale en multi-culturele Aruba.

4 Protest en eigenheid in de jaren zestig en zeventig

Na en naast een zich bezinnen op het verleden en de roots ontwikkelt zich in de jaren zestig met name een heel kritische jongerenliteratuur die geschreven wordt door Arubaanse studenten in Nederland. Federico Oduber (1942) drukte dit verzet achteraf pregnant uit toen hij over zijn dichterstaak van de jaren zestig opmerkte: "Een dichter die zich in een kolonialistische maatschappij geen onrust, verontrusting zo u wilt, bij het establishment kan veroorzaken is een zwakke dichter en is slechts bestemd om vernissage te blijven voor de maatschappij waarin hij leeft en werkt." (*Hacha* VII-5, juni 1981: 8-9)

In het door Henry Habibe (1940) geleide studententijdschrift *Watapana* (1968-1972) en meer nog in het kleine maar venijnige door Ramon Todd Dandare (1942) geleide *Feneta* (1969-1971) kregen jongeren de kans hun kritische mening te ventileren. Vooral *Watapana* heeft veel jongere Arubaanse dichters een stem gegeven. Naast de bekende schrijvers als Hubert Booi, Eduardo Curet, Emilio Lopez Henriquez, Nicolas Piña, Ernesto Rosenstand en José Ramon Vicioso, komen we namen tegen als van Nena Bennett, C.L. Every, Robert Henriquez, Luis Leañez, Henri Tai, Ramon Todd Dandare, Pedro Velasquez, Brunilda Vizoso en Philomena Wong - dat is een respectabele lijst van zowel oudere als jongere medewerkers, die zonder het tijdschrift misschien niet tot publiceren waren gekomen. Van de in die tijd nog minder bekenden hebben alleen de laatste twee genoemd het later tot afzonderlijke publicaties gebracht. Philomena Wong (1941), inmiddels een van onze bekendste dichters, begon in *Watapana*.

Behalve deze auteurs moeten Frank Booi (1947), Mario Dijkhoff (1950) en Robertico Croes (1955) hier genoemd worden bij de kritische jonge dichters. Frank Booi publiceerde *Keho na kaminda* (1975), Mario Dijkhoff zijn *Poesia ta asta pa Bo* (1976) en Tico Croes onder het pseudoniem Tikoli de bundel *Alma sangra* (1978). Al deze poëzie getuigt van grote politieke betrokkenheid en een ontwikkelde maatschappij-kritische houding.

5 Arubanisme

Behalve een historisch gericht Indianisme kunnen we een op de eigen tijd en omgeving geënt nationalisme in de Arubaanse poëzie van Aruba onderscheiden. Deze literatuur gaat samen met het opkomend nationalisme van de jaren zeventig in zijn strijd voor de status aparte. In de literatuur uit zich het politieke streven in een benadrukken van de trots op het Arubaan-zijn, het bezingen van het eiland, zijn natuur en zijn mensen. Deze dichters vertegenwoordigen kunst die niet van chauvinisme is vrij te pleiten. Ze kregen in de jaren zeventig ruimte in bladen als *Chuchubi* en *Brindis*. De vertegenwoordiger bij uitstek van dit nationalistische Arubanismo was Julio Maduro (1924). In *Brindis* publiceerden eveneens Jossy Mansur (1934), Digna Laclé (1925) en Nena Vrolijk. De dominante thema's zijn de schoonheid van het eiland en zijn natuur. De Heimatkunst overheerst en de blik beperkt zich bewust tot de grenzen van het eiland. De poëzie is ook voor niemand anders dan de Arubaan zelf bedoeld.

In scherpe tegenstelling tot deze literatuur van gezapigheid zien we een fel kritische houding in het Nederlandse studentenblad *Kontakto Antiyano* (1968-1979) waarin Frank Booi en Cyril

Berkel van tijd tot tijd publiceerden, en het op Aruba verschijnende Skol y Komunitat (1969-1988) waarin naast alle politieke en onderwijskundige artikelen mondjesmaat meestal zeer kritische poëzie verscheen.

6 Drie tendensen in de moderne lyriek

Het is met eigentijdse dichters veelal moeilijk - en sommige maken het de overzichtsschrijver wel heel erg lastig - om iedereen in een hokje te duwen en ze van een etiket te voorzien. In dit verband wil ik twee problemen aan de orde stellen, de persoonlijke ontwikkeling van een dichter en het probleem personen en hun werk te plaatsen. Een schrijver is geen starre statische figuur die geen ontwikkeling kent. Hij is deel van zijn tijd en ontwikkelt zich met zijn literaire productie parallel aan of in oppositie tot die tijd. Er is bij een aantal dichters een lijn aan te geven van sociale naar sterk individuele lyriek, van een gericht zijn op de omgeving naar een zich richten op het bewogen innerlijk, van communicatie tot persoonlijke expressie, van 'lirica social' naar 'lirica personal'. Ik noem hierbij Nydia Ecury, Philomena Wong, Belen Kock-Marchena, Ruben Odor en Tico Croes.

Daarnaast stonden de dichters voor de 'keuze' tussen een vormgeving in de Europese traditie, de Euro-Arubaanse poëzie, of een zich richten op Afrikaans orale, ritmische elementen, de Afro-Arubaanse poëzie, zoals in sommige gedichten van Henry Habibe bijvoorbeeld.

Een derde tendens was de op mondelinge voordracht gerichte poëzie die aansloot bij de orale traditie, de gedeclameerde lyriek en de poëzie die geschreven werd met het oog op een leespubliek, de geschreven lyriek. Enkele dichters zijn Frank Williams, Belén Kock-Marchena, Mario Dijkhoff, Tico Croes, Giolina Henriquez, Olga Buckley en Belinda de Veer.

Twee voorbeelden.

De tweetalige bundel van Munye Oduber-Winklaar, 'Ta asina y awor mi ta regla cuenta cu bo / Zo reken ik nu met je af' (2007), is een voorbeeld van epische poëzie, met het verhaal van een gebroken en daardoor mislukte liefdesrelatie.

Ook in Henry Habibe: Vulkanisch samenzijn (2008) gaat het om een verbroken liefdesrelatie. Geen politiek, geen protest maar persoonlijke poëzie in een persoonlijke vorm.

7 Migratie

In de eerste Arubaanse anthologie *Cosecha Arubiano* (1984) zijn 36 auteurs opgenomen van wie er tien buiten Aruba geboren zijn en dus uit het buitenland afkomstig zijn. Dat is dus ruim vijftientig procent. Maar we zouden zulke uiteenlopende auteurs als José Ramón Vicioso, Eduardo Curet, Hubert Booi, Nicolas Piña Lampe, Luis G. Leañez, Ana Herrera-de Kock, Digna Laclé, Ernesto Rosenstand, Ramon Todd Dandare en Alida R.M. Soto niet in onze literatuurgeschiedenis willen missen. Daarnaast treffen we er vier definitief geëmigreerden in aan, die zich permanent buiten het eiland gevestigd hebben. Inmiddels is dat aantal emigranten groter geworden. Maar we blijven Brunilda Vizoso, Nydia Ecury, Federico Oduber, Robert Henriquez, Olga Orman, Clyde Lo-A-Njoe, Ken Mangroelal, J.R. Nicolaas, Angela Matthews, Archie de Veer en Denis Henriquez - om er een aantal te noemen - toch als onze eigen auteurs beschouwen. De overigen, dus een ruime helft werd op Aruba geboren en koos voor het geboorte-eiland als uiteindelijke vaste woonplaats. Zagen we in het begin van dit overzicht dat onze literatuur multilinguaal is, migratie is een ander dominante karaktertrek ervan. De immigranten kozen het eiland van verblijf tot thema van hun literaire werk, de emigranten bleven zich vaak vanaf grote afstand eveneens met het eiland bezighouden, met het eiland en zijn taal, Aruba en het Papiamentu.

Nederland

Passanten, kolonisten en creolen

Laat ik beginnen met een paradox. In de koloniale tijd kunnen we in de kolonie onderscheid maken tussen Europese passanten, kolonisten en creolen met elk hun eigen kenmerken van herkomst en toekomst. Passanten waren en zijn per definitie tijdelijk in hun nieuwe land van verblijf en gaan na korter of langer tijd weer terug naar hun land van herkomst. Kolonisten komen van buiten maar blijven. Creolen zijn in de kolonie geboren.

De Nederlandse passanten en kolonisten auteurs beschreven het eiland waarop ze waren aangespoeld veelvuldig vanaf de ontdekking en de verovering tot vandaag de dag vanuit hun Nederlands-Europese perspectief. Vaak was het zelfs zo dat hun tijdelijk verblijf hen eenmalig aanzette tot schrijven en ze terug in patria de pen weer aan de treurwilgen hingen.

Met de migratie van Caribische auteurs naar Europa - en Antilliaanse en Arubaanse migranten naar Nederland - kunnen we spreken van een tegengestelde stroom van passanten vanuit de kolonie naar het oude moederland. Maar in tegenstelling tot de Nederlandse auteurs die zich door hun tijdelijk verblijf in het Caribische gebied door dat gebied lieten inspireren, bleven onderwerpkeuze en thematiek van de literaire Arubaanse passanten meestal sterk op het land van herkomst gericht. Men schreef over Aruba en hooguit protesteerde men als goede vertegenwoordigers van de tijdgeest uit de jaren zestig en zeventig tegen Nederlands neokolonialisme en imperialisme waar dan ook ter wereld maar vooral ten aanzien van de uitbuiting van hun geboorte eiland. [Zie *De brug van Paramaribo naar Willemstad* 2007]

Nu zijn er Arubaanse passanten in soorten. Zo verbleven er talrijke Arubanen voor korter of langer tijd, vaak op jonge leeftijd voor hun voortgezette studie, in Nederland. Een aantal van hen was literair actief, zoals Federico Oduber, Henry Habibe, Ramon Todd Dandare, Mario Dijkhoff, Frank Booi, Cyril Berkel en anderen.

Henry Habibe richtte in 1968 in Nederland, zoals we al zagen, het tijdschrift *Watapana* (1968-1972) op, waarin talrijke Arubaanse auteurs een publicatiemogelijkheid vonden. Al deze auteurs trokken na hun studie weer naar hun thuisbasis.

In tegenstelling tot de tijdelijke passanten kwamen de kolonisten uit hun land van herkomst maar ze settelden zich in hun land van aankomst waarvoor ze uiteindelijk definitief kozen. Enkele namen van deze Arubaanse neo-kolonisten in Nederland zijn de auteurs zijn Richard de Veer, Olga Orman, Denis Henriquez, Quito Nicolaas, Giselle Ecury, Joan Lesley en anderen.

In de 18^e eeuw klaagde gouverneur Mauricius in Suriname over het animus revertendi van de passanten. Ik citeer uit Ursy M. Lichtveld & Jan Voorhoeve: *Suriname, spiegel der vaderlandse kooplieden; een historisch leesboek* (1958): “dat ze altijd animus revertendi behouden en dus geen attachement hebben voor een land, ’t welk ze considereeren niet als een woonplaats voor hen en hare kinderen, maar alleen als een land van vreemdelingschap en passage.” (142) Dat voert ons naar de paradox. Wat is politiek correct: terugkeren of blijven? De hedendaagse Arubaanse in Nederland wonende en schrijvende auteur zit voorzover het zijn literaire houding betreft in hetzelfde schuitje.

Een recent voorbeeld is te vinden in Quito Nicolaas: *Alameda* (2008: 73-80) in het kerstverhaal ‘Plegaria di un yiu’ (Klaagzang van een kind) met een gesprek over het al dan niet teruggaan naar je eiland en het gevoel in twee werelden te leven: Thuis en met mijn

vrienden ben ik Arubaan, maar op mijn werk moet ik denken en handelen als een Europeaan.”
(76)

Voorzover ik weet zijn er nog geen neo-creolen in de betekenis van in Nederland geboren auteurs met Arubaanse roots van een tweede of derde migrantengeneratie, zoals die uit andere landen en talen inmiddels wel elders in Europa en ook in Nederland voorkomen, zoals uit Indonesië, Suriname.

Arubaanse diaspora

De van herkomst Arubaanse auteurs zijn nog – zoals hiervoor al bleek – weinig geïntegreerd in het Nederlandse literaire leven en ze draaien hooguit mee in minderheden circuits. Arubaanse auteurs blijven over het thuisland schrijven; ze zijn wel lijfelijk maar in literair opzicht nog niet mentaal verhuisd. Dat is enerzijds een gevolg van uitsluiting door het literaire establishment in Nederland, anderzijds waarschijnlijk ook een bewuste keuze van de auteurs zelf. De auteurs organiseren zich immers in een vereniging als Simia literario en blijven zich voornamelijk uitdrukken in het Papiamentu. De stichting Simia Literario is een schrijversorganisatie die het schrijven van literatuur door Antillianen en Arubanen wil stimuleren om op die manier een nieuwe generatie schrijvers te vormen die bijdraagt aan het handhaven en de ontwikkeling van de taal Papiamentu. ‘De nieuwe generatie schrijvers houdt zich bezig met de diaspora van onze identiteit en verenigt de kleine wereld van het lokale met de grote wereld van het internationale, om op die wijze een nieuwe literaire stroming in het Papiamentu te creëren,’ schrijft Joe Fortin in de Introductie van *Bentana habri* 2004: 8/10)

Dat auteurs in hun eigen moedertaal blijven schrijven is begrijpelijk. Ook Leo Vroman blijft in het Nederlands schrijven, terwijl hij al nagenoeg zijn hele werkzame en gepensioneerd leven in de VS woont. Ook José Ramon Vicioso en Eduardo Curet bleven op Aruba in het Spaans schrijven, en Jacques Thönissen schrijft in het Nederlands. Dat is hun recht. Auteurs zijn geen politici en hoeven niet te spreken voor enige achterban. Ze schrijven en spreken uitsluitend voor zichzelf.

Hier zou enig comparatief onderzoek desondanks nuttig zijn. Bijvoorbeeld met de Surinaamse migranten die in de jaren zeventig door de thuisblijvers als verraders werden beschreven. Of met de Spaanstalige migranten uit Cuba, de Dominicaanse Republiek en Haïti naar de Verenigde Staten die hun Spaans en Frans inruilden voor de yankee doodle.

Belangrijker dan dit taalprobleem is de vraag of er op basis van productie, distributie en consumptie nog wel sprake is van een Arubaanse literatuur of van twee gescheiden literaire circuits met eigen kanalen, eigen vormen, inhoud en thematiek. In hoeverre is er bij deze auteurs in hun literaire werk sprake van creolisering, van een Europees creoliseringsproces dat hen losweekt uit de eilandelijke Arubaanse literaire traditie?

Is het vruchtbaar het werk van deze Arubaanse auteurs in Nederland te lezen vanuit het perspectief van een Europees creoliseringsproces? In hoeverre zijn deze auteurs om een term van de Surinaamse auteur Edgar Cairo te lenen op weg om Eurocreolen te worden?

Daarom is de volgende vraag misschien nog belangrijker: zien deze Arubaanse auteurs dit creoliseringsproces – de spanning tussen de persoonlijke sfeer en de publieke sfeer – als een last of zijn ze in staat er een postmodern feestje van te maken dat de ambiguïteit en de dubbele culturele identificatie ziet als een pluspunt in plaats van een minpunt?

Het continuüm van de creolisering

Waar bevindt Giselle Ecury zich op het continuüm van de creolisering met haar romandebuut *Erfdeel* (2006) over de zoektocht naar een vader?

*en altijd
als een vliegtuig opstijgt
is er weer vlijmscherp
die pijn
herinnering aan warmte
verlangen
verleden*

dat verloren paradijs

Na een dichtbundel over ziekte en overlijden van haar moeder *Terug die tijd, herinneringen aan dementie* (2005) publiceerde de op Aruba geboren maar al op jonge leeftijd naar Nederland vertrokken Giselle Ecury de roman 'Erfdeel' (2006) van ruim tweehonderdvijftig pagina's, waarin de hoofdfiguur op zoek is naar haar vader die plotseling verdween toen ze zes jaar was en van wie ze sindsdien, ondanks alle pogingen, taal noch teken meer vernomen heeft. Tussen een proloog en een kort slothoofdstukje dat de titel 'erfdeel' draagt, bestaat het verhaal uit vier delen, waarin de hoofdpersoon Carmen Dolores Maria aan begin en eind centraal staat. Zij vertelt haar deel van het verhaal in de ik-vorm. In de twee tussendelen wordt het verhaal achtereenvolgens in de hij-vorm en de zij-vorm verteld vanuit de twee andere hoofdfiguren, de Arubaanse vader Benedicto Enrique Eduardo Gonzalez en een beroemde Nederlandse sopraan Clara van Schoonhoven. Dat heeft tot gevolg dat de lezer al vanaf het tweede deel steeds meer weet dan de hoofdfiguur Carmen zelf. Het moment waarop ook de hoofdpersoon het raadsel waarna ze op zoek is zal oplossen stelt de auteur uit tot de laatste bladzijde en dan nog in bedekte termen. Clara blijkt de sleutel tot de oplossing van Carmens zoektocht al heel lang in haar bezit te hebben maar ze spreekt zich niet uit en geeft het raadsel pas na haar dood prijs. Ook de ouders hadden het kind in hun problemen kunnen betrekken maar ze hebben dat niet gedaan. Ook daarna zal de moeder nooit openlijk met haar dochter spreken over het waarom van de 'verdwenen' vader.

Voor de aandachtige lezer zit het verhaal vol met kleine literaire trucjes, zoals bijvoorbeeld een parallelle hoofdstukstructuur, het spel met de namen Clara en Claire, Carmen als hoofdpersoon en de gelijknamige opera, de exotische naam van Clara's hond en een oud Nederlands kinderliedje, de contrastwerking in het huwelijk van Carmen met Paul en dat van Clara met Gerard, de parallellie in de relatie van Clara met Benedicto en die van Carmen met Ralph, de parallellie tussen de relatie van zowel Carmen als Carla met hun ouders: een hechte verstandhouding met de vader en een afstandelijke tot de respectievelijke moeders, het doodsmotief, het leidmotief van de kinderloosheid of een ogenschijnlijk onbetekenend detail als een vest of trui om geen kou te vatten. Zowel Carmen als Clara zijn enthousiaste tuinliefhebbers. Dit zijn maar een paar grepen want het verhaal zit er vol mee.

Nederland en Aruba

Voor mijn doel zal ik me concentreren op het interculturele motief. Op het eerste oog lijkt Giselle Ecury: *Erfdeel* een complete Nederlands verhaal: een vrouw laat in een koude vriesnacht haar hond uit in een polderlandschap. Kan het Hollandser? Maar in hetzelfde eerste fragment komt ook Aruba al tevoorschijn als ze tijdens haar nachtelijke wandeling met de hond in een aantal flashbacks terugdenkt aan haar jeugd. De hoofdpersoon is op Aruba

geboren maar al op zesjarige leeftijd met haar moeder naar Nederland verhuisd: “Zoals ik hier nu stond met het hard bevroren weiland voor mij uitgestrekt had ik eens gestaan onder een tropische hemel met voor me het blauwgroene wateroppervlak van de Caribische Zee.” (14)

De Arubaanse vader is plotseling verdwenen omdat het huwelijk van haar ouders is gestrand door cultuurverschillen: haar moeder is Nederlandse. “Spoedig zou het kind zien dat haar ouders uit twee werelden kwamen waartussen zij geen brug kon slaan. (...) Het kind tussen de wal en het schip!” (89) Maar omdat de oorzaak van het verdwijnen niet aan Carmen wordt meegedeeld blijft ze zitten met al haar vragen: “Een nieuwe woonplaats in een heel ander land. Weg van de warme passaatwind de hitte van de zon. De blauwgroene zee die je altijd kon zien. Er was een nieuw huis, dicht, donker en met zware gordijnen. Het was zo anders allemaal. Het huis dat ik zo goed gekend had was open zodat je je vrij voelde en in verbinding met alles wat er buiten gebeurde.” (69)

“Toen mijn vader was weggegaan en wij naar Nederland vertrokken was het oude niet afgesloten. Het was als ophouden midden in een zin. De punt had ontbroken. Het was een onafgemaakt verhaal. Gevolgd door een volgend onaf verhaal wanneer mijn moeder toegaf aan haar grillen en wij opnieuw verhuisden.” (70)

Als de Nederlandse moeder in Nederland terug is, vindt geen rust wat zich uit in het steeds weer verhuizen, ook als Carmen al getrouwd is: “Ze verhuisde naar de plaats waar wij woonden, keerde twee jaar later weer terug naar het drukker dorp waar ze vandaan kwam, vertrok naar de stad ergens daartussenin. Ze vroeg niets, ik zei niets. Tijd vergleed.” (37)

Ruimtelijk omvat Aruba het Europese gebeuren in het verhaal. Het eerste deel, ‘dat verloren paradijs’ bevat herinneringen van Carmen aan haar jeugd op Aruba, haar Nederlandse moeder en vooral haar Arubaanse vader. De winterse kou in Nederland contrasteert met de tropische warmte van het eiland. Het vierde deel ‘no matter what’ beschrijft de realiteit in de vorm van een hernieuwde, toeristische, kennismaking van Carmen met haar geboorte-eiland waarbij het vooral opvalt hoe weinig mensen van het eiland ze daarbij ontmoet en beschrijft. In feite heeft ze nog wel een gevoelsmatige sterke band met het eiland maar niet met de mensen omdat ze bovendien de taal niet spreekt.

Omgekeerd is er niet veel positiefs te lezen over de Nederlandse theevisitantes van haar moeder, maar belijdt Carmen haar onvoorwaardelijke liefde voor het Nederlandse landschap. Het verhaal bevat prachtige beschrijvingen van de natuur in zowel Aruba als Nederland: “Gek, dacht ik. Ik houd het meest van de winter, terwijl ik eigenlijk een tropenkind ben. Ik woon hier in een oer-Hollands huis op het pure platteland, terwijl mijn wortels ergens rond de evenaar liggen. Ik houd van dit land. Maar toch.” (49)

In een fragmentje als “Ik kom hier vandaan, maar ben niet van hier. Ik ben zo Hollands als een paar klompen en ik houd van de polders en seizoenen, zelfs van de sombere oktoberstormen. Het weerzien met dit eiland is slechts heimwee naar heel vroeger toen ik nog een vader had” (188) worden de zoektocht naar de vader thematisch verbonden met een positiebepaling in de tijd tussen herkomst, heden en toekomst en in de ruimte tussen vaderland en moederland – het land van de vader en het land van de moeder.

Het leven van Carmen beweegt zich in een cirkel, want zoals het huwelijk van Carmens ouders is gestrand op cultuurverschillen, zo strandt haar eigen huwelijk eveneens op het culturele verschil van half-Arubaanse en Nederlander.

Of is de mislukking het gevolg van Carmens verknipte leven op zoek naar haar vader? Ze wil Aruba voor zich alleen hebben en niet met haar man Paul delen en boekt in haar eentje een

reis naar het eiland Aruba – waar Paul nog nooit geweest is – zo wordt het ook onmogelijk een verleden te delen: “Altijd had ik mijn versnipperde herinneringen angstvallig buiten mijn geheugen gehouden tot ze als vale bloembladjes aan mijn voeten lagen. Nooit eerder had ik durven omzien naar mijn verknipte verleden en mijn verloren vader die toch altijd over mijn schouder met me was blijven meekijken. Hij had deel uitgemaakt van een onvergetelijk tropisch paradijs waar de zon mij de hele dag warmde tot ik hem naar mijn hand zette en onderdompelde in de zee. Dat kon en mocht ik toch nooit vergeten?” (71-72)

Klopt de nostalgie met de werkelijkheid als ze lijfelijk terug is op Aruba? Direct al wordt ze geconfronteerd met het taalprobleem omdat ze geen Papiamentu spreekt. Ze vraagt zich dan ook angstvallig af: “Is dit mijn eiland of een grote vergissing?” (189) Ze blijkt en blijft toerist op haar eiland en zelfs bij een bezoek aan haar geboortehuis. Het enige familielid is een demente tante Myrna Gonzalez van wie ze een vulpen erft.

Vanuit deze optiek staat de migrantenervaring in *Erfdeel* centraal. Is de dubbele culturele erfdeel nu een lust of een last? De titel die Giselle Ecury november vorig jaar in Curaçao aan haar presentatie op de ‘11th Islands in Between Conference’ gaf onder de titel ‘The struggle with *Caribbean Roots*’ spreekt voor zich. Nog maar een citaat: “In de schaduw van een dividivi wordt mijn geschiedenis tweetalige aangevuld. Ik sta daar onder die scheefgegroeide zo typische boom mijn benen elk in een andere wereld. Ik oefen de spagaat maar besef dat ik die nooit onder de knie zal krijgen. Ik ben te oud en zal eeuwig spierpijn houden.” (204)

Zou de roman een literaire generatie eerder verschenen zijn dan zouden we nog hebben moeten denken aan de relatie vader / moeder – vaderland / moederland waardoor het verhaalthema nog een politieke lading van dekolonisatie gekregen zou hebben. De goede verstandhouding met vader(land), de stugge relatie met moeder(land). Zo ver wil ik nu niet meer gaan want de jonge generatie auteurs heeft die politieke dimensie ingeruild voor een persoonlijke algemeen menselijke visie van individuele ambiguïteit, hybriditeit, diversiteit de bekende recente Caribische stromingen en die van de niet-Westerse literatuur.

Volgens de romanstructuur mag Aruba dan nog de Nederlandse ruimte omvatten, het thuisland van Carmen is Nederland geworden want ze is niet meer dan toerist op de eigen geboortegrond: een scène als die met de Setar receptioniste bewijst dat des te meer. Aruba is voor Carmen niet meer een land om definitief naar terug te gaan. Dat is voor haar net zo onmogelijk als een terugkeer naar je jeugd. Wat overblijft is de nostalgische droom naar een verloren herkomst en een leven in de realiteit van het land van aankomst.

Het zal duidelijk zijn dat deze roman inhoudelijk en thematisch afwijkt van wat op Aruba zelf gepubliceerd wordt. De worsteling tussen twee landen en twee culturen is geen probleem van een Arubaanse auteur die op het eigen eiland blijft.

Het migratie-thema is natuurlijk bepaald niet nieuw. Het is (veel) eerder vertoond in andere voorbeelden, met name uit Suriname en de andere Caribische taalgebieden. Maar ongelijktijdigheid wil nog niet zeggen ongelijkheid. De Caribische literatuur doorloopt in grote lijnen een zelfde ontwikkelingstraject: alleen de tijden van vertrek en aankomst verschillen, niet de weg waarlangs en niet de eindbestemming.

Keren we tot slot nog even terug naar Hugo Brems en zijn vogels van diverse pluimage die altijd weer nesten beginnen. Giselle Ecury heeft met *Erfdeel* haar nest in Nederland

gevonden, al zal ze voorlopig door de canonschrijvers misschien nog niet worden opgemerkt of hooguit worden weggezet in het minderhedencircuit.

Met haar thematiek gaat ze in *Erfdeel* de weg, weg van de Arubaanse literatuur naar een allochtone Nederlandse literatuur, exact wat Hugo Brems schrijft in het slot van zijn boek waar in het laatste deel de postkoloniale literatuur in hoofdstuk 11 overgaat in allochtone literatuur in het laatste hoofdstuk 13.

Anthologieën:

Frank A.J. Booi e.a. (red.): *Cosecha Arubiano* (Oranjestad: CCA 1984)

Anton A.G.M. Claassen: *De navelstreng van mijn taal; poesia bibo di Aruba*. Haarlem: In de Knipscheer 1992

Frank Williams: *Isla di mi / Island of mine* (Oranjestad: Unoca 2000)

Quito Nicolaas: *Bentana habri* (Amsterdam: Simia Literario 2004)

Denise Jannah: *Waarover we niet moeten praten*. Haarlem: In de Knipscheer 2007

Jos van Hest & Wendela de Vries: *Symbiose tussen pen en penseel*. Amsterdam: Simia Literario 2008

WR

27/04/09